

Слободан Б. Новокмет¹
Институт за српски језик САНУ

ПРИДЕВСКИ СУПСТАНТИВИ У НАСТАВИ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА²

Предмет рада је предлог имплементације наставне јединице о поимениченим придевима (придевским супстантивима) у наставу српског као страног језика, посебно на конверзационим вежбањима на вишим нивоима учења језика. Примери би се усмерили ка посебном виду поименичавања придева, а то је супстантивизација оних придева који представљају зависне делове именичких синтагми типа: разредни старешина – разредни; хемијска оловка – хемијска и сл. Циљ рада је да се објасни морфолошки и прагматички статус ових јединица у српском језику и предложе типови вежбања који би помогли студентима српског као страног језика да их лакше препознају и усвоје, не би ли тако поспешили своје комуникативне компетенције на вишим нивоима учења језика.

Кључне речи: супстантивизација, фразне именице, придеви, именице, именичке синтагме, српски као страни језик.

1. Предмет и циљ рада

1.1. Предмет нашег рада је предлог како у наставу српског као страног језика, на вишим нивоима учења и у оквиру конверзационих и граматичких вежбања, имплементирати наставну јединицу о конверзији, конкретно о поименичавању придева (супстантивизација, од лат. substantivus – именица).³

¹ slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs

² Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

³ Рад је инспирисан радионицом одржаном 2021. године лекторима српског као страног језика у НОКЦ „Вук Караџић” у Тршићу, у оквиру курса за усавршавање лектора *Међународној*

Рад смо посветили посебном виду овог процеса, а то је супстантивизација придевакојипредстављајузависнидеоименичкихсинтагми, карактеристичних по томе што су само по својој структури синтагме, док их друге особине приближавају самосталним лексемама, какве су нпр. разредни старешина – *разредни*; хемијска оловка – *хемијска*; домаћи задатак – *домаћи*; кисела вода – *кисела*,⁴ тј. где придеви из своје квалификативне, модификационе улоге прелазе у номинациону.

1.2. Циљ рада је да понудимо један корпус примера и типова једноставних вежбања у којима се ове јединице могу идентификовати и диференцирати, с обзиром на то да оне, због својих граматичких својстава и специфичног статуса у систему врста речи и лексикографији, нису често заступљене као примери у дидактичким материјалима за учење српског као страног језика,⁵ а све са циљем да их студенти лакше препознају и усвоје не би ли тако поспешили своје комуникативне и граматичке компетенције на вишим нивоима учења језика.

2. Какав је статус ових јединица у српском језику?

2.1. Ако говоримо о конверзији придева у именице у српском језику, можемо говорити о два процеса.⁶ Први је онај где је конверзија функционално, семантички и категоријално потпуна, а као критеријум за настанак нове речи имамо именичку парадигму коју јединица добија уместо придевске (*млада*, дат. -и,⁷ *зло*, -у, *добро*, -у, *права*, -и). Други тип конверзије је делимичан, тј. непотпун и подразумева семантичко поименичавање придева, који задржава придевску деклинацију (*дежурни*, дат. -ом, *разредни*, -ом, *хемијска*, -ој).

славистичкој ценџира, на којој су полазници пружили аутору многе драгоцене информације о „реалном стању на терену” и посведочили да се као предавачи често сусрећу са ситуацијама да морају да укључују ове јединице у наставу.

⁴ Овакве примере за почетак треба разликовати од оних поименичених придева где је дошло до пуне конверзије у именице и који се често могу наћи у граматицама, као што су: *млада*, *добро*, *права* итд. У *Граматици српског језика* И. Клајн каже да у именице прелазе поједини придеви, задржавајући само један од три рода, док промена по падежима углавном остаје придевска. У мушком роду поименичено је нпр.: *грађи*, *дежурни*, *ближњи*, понека титула као *ћресвети*, *велечасни*. У женском роду то су *грађа*, *права* и *крива*, имена држава и покрајина (Клајн 2005: 218).

⁵ „С обзиром на то да сви актуелни уџбеници за српски као страни језик имају, мање-више, у својим садржајима тематске јединице које су одређене Европским референтним оквиром, избор лексике је прилично усмјерен, али не и стриктно одређен. Управо ту се ствара простор за ауторску индивидуализацију у избору лексике, или способност предавача да изабере вриједности потребне циљној групи студената” (Крајишник 2011: 125).

⁶ Више о конверзији в. Тафта 2005, Ракић 2002, Шипка 2011.

⁷ Именица *млада* може имати и придевску промену: *млада* – дат. *младој* (РСАНУ).

Лексеме које представљају предмет нашег рада можемо сврстати у други тип делимичне конверзије, пошто јединице типа *дежурни, домаћи, мобилни* и сл. задржавају придевску деклинацију и у номинативу јединице имају онај род који су преузеле од именице у синтагми из које су екстраховани (*дежурни* [наставник, човек] – м. р.). Од именичких особина ове јединице имају још и именичко значење, тј. могу се дефинисати именичким речима, и синтаксичку функцију својствену именичким речима, а то је субјекатска или објекатска функција. Ово нам говори да јединице овог ранга можемо сврстати у именице на основу трију критеријума:

- морфолошког (имају јединствен род),
- семантичког (развијају именичко значење) и
- синтаксичког (добиају функције субјекта и објекта),

док их у категорију придева сврстава искључиво морфолошка ознака (придевска деклинација) (в. Новокмет 2013: 391–392).

2.2. Вишечлане јединице које су по својој структури синтагме, а које се по већини других својстава приближавају речима, и које из прагматичких (и комуникативних) разлога бивају, понекад, подвргнуте процесу супстантивизације, Т. Прћић назива хибридниим јединицама или „фразним именицама” (Прћић 2011: 59). Синтагме којима се реализују фразне именице типично чине спојеви двеју пунозначних речи, најчешће у класи именица и придева, коју Т. Прћић назива лексикализованом колокацијом, а у типичне јединице ове врсте, са структуром именица + придев, убраја, на пример, синтагме: *слейи миш, сијурна кућа, љавни ирад, млазни авион, айомска бомба, свемирски брод, ђачка књижица, родитиљски сасијанак, мобилни шелефон, морски пас* итд.⁸ Могућност скраћивања појединих (али не свих) примера овог типа фразних именица Прћић приписује језичкој економији, а као поступак наводи елипсу, која се састоји у томе да се из структуре фразне именице елидира именички нуклеус. Задржани придевски модификатор прво, поступком конверзије, прелази у именицу, а она затим, поступком инкорпорације дијагностичких обележја смисла елиптираног нуклеуса, поприма ново и обогаћено значење (*мобилни, разредни, хемијска* итд.). Као резултат овог морфосинтаксичко-семантичког поступка, именица *хемијска* постаје неформалан синоним фразне именице *хемијска оловка* (Прћић 2011: 64). Иако се ове јединице, сложена и редукована, разликују на плану израза, испуњавају своју функцију на плану садржаја који остаје неизмењен.

⁸ У фразне именице Т. Прћић убраја и друге спојеве, као што су на пример: именица + именица (*ђак ирвак, вршилац дужности*); заменица + предлог + именица (*ајараш за бријање*) и др. (Прћић 2011: 65–66).

2.3. Иако И. Клајн каже да не би имало смисла све такве речи прогласити именицама (међу њима и примере *дежурни*, *разредни*) (Клајн 2003: 311),⁹ у случају поименичавања придева који су били део именичке синтагме има основа да се говори о већем степену самосталности нове јединице, будући да новонастала лексема увек има именичку функцију, а неке од њих могу се реализовати као самосталне јединице без обзира на синтаксички и семантички контекст (нпр. *Додај ми хемијску*; *Урадио је домаћи* и сл.). Такође, у случајевима типа *разредни*, *мобилни*, *хемијска* итд., сâмо изостављање именице уз придев није довољно, већ је неопходно и извесно читавање семантичког опсега целе синтагме у осамостаљену придевску јединицу, што нам говори да није посреди само елизија. Супстантивизација омогућава поимениченом придеву да без упућивачког семантичког контекста остварује именичку синтаксичку функцију и особину номинације и у другим комуникативним ситуацијама (*Разредни* је био на улици; *Ишао је тротоаром* и угледао *хемијску*; *Мобилни* је био на кревету итд.).

2.4. Разлоге за овај процес треба, пре свега, тражити у принципу језичке економије који подразумева уштеду језичких средстава у писаној и говорној комуникацији (Ђорић 1991: 328). Б. Ђорић каже да творбена номинација није ни једини ни основни начин стварања нових лексичких јединица, већ да је веома раширена и синтагматска номинација. Имајући у виду рационализацију у употреби језичких средстава, синтагматска номинација делује нерационално (Ђорић 1991: 329). У комуникативној употреби такви сложени називи (какве су и фразне именице) могу се учинити економичнијим, рационалнијим ако им се редукују полазни знаци. У комуникативном смислу, семантичке разлике између синтагме и придевског супстантива овог типа нема – краћа јединица је само квантитативна кондензација језичког материјала на плану израза и остварује своју функционално-стилску улогу.

3. Примери вежбања

3.1. Недефинисан лексикографски статус ових јединица (многе од њих нису забележене нити адекватно описане у речницима српскога језика)¹⁰

⁹ С обзиром на то да такву особину имају и бројеви, ако то ситуација и контекст допуштају: *прва*, *друга*, *трећа* (смена); *први*, *други* итд. (спрат); *Прва*, *Дванаесџа*, *Девеџа* (гимназија) итд. (Клајн 2003: 311, примери С. Н.). Такође, истом процесу подложне су синтагме из скупине назива улица: *Васина*, *Бошњачка* (улица), страних језика: *француски*, *немачки* (језик) или назива појединих факултетских предмета: *дубровачка*, *средњовековна*, *народна* (књижевност), школских предмета: *ликовно*, *музичко*, *ојшћейтехничко* (образовање), *физичко* (васпитање), али те случајеве искључиво можемо сматрати само елипсом.

¹⁰ Ови супстантиви се генерално третирају као да процес лексикализације у њима није изведен до краја, па зато остају на граници између придева и именица. На пример, у *Речнику САНУ*

говори нам да је њихова употреба сведена на неформални говор, док у званичном изражавању предност имају вишечлани изрази.¹¹ С обзиром на то да су ове јединице карактеристичне за разговорни (али и новинарски) стил, где је кондензација израза једна од примарних особености, студенти српског као страног језика могу се сусрести са њима у реалним животним ситуацијама, у тзв. живом говору, у продавници, ресторану, књижари, као и у публицистици (поготово на интернету и друштвеним мрежама). Зато сматрамо да је важно, на одређеном вишем нивоу учења језика, упознати студенте, поготово на конверзационим вежбањима, са процесом супстантивизације ових придева и типичним примерима који илуструју ову појаву.

У свакодневной говорној пракси можемо се сусрести са десетинама примера поименичених придева овог типа: *џурска* (кафа); *џенерални* (директор); *џенерална* (проба); *џодишњи, њейлађени* (одмор); *џсвакаћа* (гума); *џекући* (рачун); *џешачки* (прелаз); *виша* (школа); *грамска, реџиџаџорска* (секција); *осџавинска* (расправа); *џравосудни* (испит); *џрашка* (шунка); *карађорђева, бечка* (шницла); *шойска* (салата); *црно, бело* (вино); *здравсџивено, соџијално* (осигурање); *здравсџивена* (књижица); *сџаваћа, дневна* (соба); *маџисџарски, семинарски* (рад); *хемијска, џрафијна* (оловка); *џрајна* (фризура); *дневни, ноћни* (аутобус); *конџролни* (задатак); *џрадско, реџубличко, оџиџињско* (такмичење); *ноћна* (смена); *саобраћајна, возачка* (дозвола); *основна, средња* (школа); *аџсолвенџски* (рок, стаж); *бивши* (момак, муж); *бивша* (девојка, жена); *момачко, девојачко* (вече); *родџиљески* (састанак); *ауџобуска, железничка* (станица); *чајна* (кобасица); *школски, школска* (друг, другарица), *баџеријска* (лампа); *џехнички* (преглед); *црџани* (филм); *џоврајна* (карта), *куџаћи* (костим), *хемијско* (чишћење), *мобиљни, фиксни* (телефон), *гаљински* (управљач); *џџрудничко* (боловање), *усмени, џисмени* (испит) итд. (Новокмет 2013: 394–395).

3.2. Један тип задатка (или вежбања) може се односити на идентификовање фразних именица из којих су елидирани поименичени придеви (што би се постигло добро контекстуализованим примерима):

пракса налаже бележење именичке функције оваквих придева, међутим, грађом није потврђен велики број примера. Уочавамо значење придева *љуйи* под **1.** г.: „које има висок постотак алкохола, јак, жесток (о ракији)”. И придеву *џомаћи* приписује се именичка служба (м. род, об. у мн.), али у значењима **б. а.** „члан породице, укућанин, укућанка” и **б.** спорт. „припадник клуба на чијем терену се одиграва утакмица”. У именичкој служби означено је и значење придева *кисео* које се односи на укисељено поврће, туршију и то средњег рода (кисело, -ога) и то можемо сматрати супстантивизацијом фразне именице: *кисело џоврће*.

¹¹ Пун синтагматски назив има предност у разним сферама комуникације зато што је једнозначан и семантички сасвим прозиран. С друге стране, супстантиви без одговарајућег контекста могу бити вишезначни, пре свега зато што се зависни члан јавља и у другим везама, и уз друге главне чланове (*џомаћи* – задатак, филм, играч), а ови бивају изостављени приликом преобразовања из сложенијег у простију форму (Ћорић 1991: 333).

(пример): Одоше у кафану на кафу и киселу.

Како гласи пун облик подвучене речи?

- а) кисела павлака
- б) кисела чорба
- в) кисела вода

или

(пример): Први купаћи био је направљен у стилу a la carte.

Како гласи пун облик подвучене речи?

- а) купаћи костим
- б) купаћи чамац
- в) купаћи човек

3.3. Други тип задатка могао би да се односи на семантичку дефиницију ових јединица, опет на основу одговарајућег контекста, што би помогло њиховом лакшем препознавању и усвајању:

Именица *хемијско* у реченици:

Добро, значи могла је јуче-прекјуче да донесе капут и пошаље на хемијско.

значи: _____ [одговор: место где се одећа чисти хемијским путем]

Овакви примери могу послужити и као илустрација важности рода у коме је поименичени придев остао „фиксиран” тако што би се наводили и различити примери, као што су рецимо *хемијска* = оловка (ж.р.) или *хемијско* = чишћење (с.р.).

3.4. Управо се важност рода који је поименичени придев добио од именице може нагласити у примерима у којима примена рода доводи и до промене семантичког садржаја јединице. Лексеме као што су, на пример, *мату̀рски* (рад – м. р.) и *мату̀рско* (вече – с. р.) могу се дати заједно у реченици са идејом да студенти на основу садржаја сами направе диференцијацију између њих:

Кад је написао [1]матурски, обукао се за [2]матурско.

Или:

[1]Возачку ћете добити тек када положите [2]возачки.

3.5. Студентима се у одређеним вежбањима већ у питању може сугерисати делимичан одговор:

а) Како ћемо у кафани наручити пиво које се точи из бурета?

Дајте ми једно _____ (одговор: точно)

или

б) Како ћемо наручити љуту ракију?

Дајте ми једну _____ (одговор: љуту)

3.6. Као примере можемо користити и одломке из дела популарне белетристике који ће помоћи студентима да овакве примере доживе и у књижевном језику:

Хермиона је проверавала Харијев и Ронов _____ из чарања.

а) домаћа

б) домаћи

в) домаће

3.7. Овакви садржаји могу се активирати и коришћењем одговарајућих визуелних помагала, на пример:

а) Како зовемо ове предмете?

[мобилни]

[фиксни]

б) Додај ми:

[даљински]

в) Каква је ово кафа?

[турска]

[домаћа]

[црна]

3.8. Ове јединице се студентима лакше могу приближити груписане у одређене тематске групе са заједничким особинама. Посебно се издваја она „хране и пића”, где налазимо доста примера као што су: *кисела* и *обична* (вода), *џурска*, *црна* и *домаћа* (кафа), *бечка* и *карађорђева* (шницла), *жвакаћа* (гума), *шойска* (салата), *џрашка* (шунка), *домаћа*, *љуџа* (ракија), *црно* и *бело* (вино) и сл., или оне, која такође може бити корисна студентима, као што „академски живот” и која укључује примере типа: *маџурски*, *семинарски* (рад), *џријемни*, *усмени*, *џисмени* (испит) и сл.

4. Да ли све фразне именице могу да се „скрате”?

4.1. Јасно је да од студената можемо очекивати питање да ли све фразне именице (или лексикализоване колокације) овог типа могу да се сведу на само придевски елемент. С обзиром на то да се неки од принципа усвајања страног језика темеље и на идеји усвајања обиља чврстих или мање чврстих устаљених целина (Lewis 1997: 15, према Дражић, Ајџановић 2011: 31) које су део менталног лексикона и подразумевају различите колокације, тј. обично двочлане лексичке спојеве и идиоме (па све до устаљених веза које функционишу као кохезиона средства на нивоу текста) (Дражић, Ајџановић 2011: 31), захтевати од студената да на одређеном вишем нивоу учења језика прихвате начине да те јединице партикуларизују, тј. „скраћују” јесте одређени изазов који повлачи са собом низ логичних питања и недоумица.

4.2. Читав низ примера фразних именица као што су на пример *морски џас*, *аџомска бомба*, *моџорна џесџера*, *нуклеарна елекџрана*, *слейи миџи*, *сиџурна кућа*, *ђачка књиџица*, *млазни авион*, *нилски коњ*, *саџунска оџера* и сл. нису подложне свођењу на само придевски елемент, иако се неке од њих, поготово у жаргонском изразу, претварају у једночлане јединице творбеним поступком универбизације, на пример: *нуклеарка* (< нуклеарна електрана), *саџуница* (< сапунска опера), *моџорка* (< моторна тестера) и сл. Наиме, неки примери као што је *џрџани филм* могу бити сведени на једночлану употребу и поименичавањем (*џрџани*) и универбизацијом (*џрџаћ*), па се тако у употреби могу појавити у тројаком виду. Такође, истовремено се намеће питање зашто се од више случајева фразних именица, са истим зависним елементом, у језичкој пракси осамостали или делимично осамостали само један пример. Тако се придев *хемијска* појављује као детерминатор у синтагмама *хемијска индустрија*, придев *хемијски* у *хемијски елементи*, али пракса показује да се само из синтагме *хемијска оловка*, и ређе у синтагми *хемијско чишћење*, осамостаљује. Такође, рекли бисмо да се придев *домаћи* чешће користи као синоним синтагми *домаћи задаток* него синтагмама *домаћи филм*, *домаћи клуб* итд. (Новокмет 2013: 396). Одговор на оба ова

питања вероватно морамо потражити у фреквентности употребе у говорној пракси која се намеће кроз школски систем и медијску комуникацију, где се неки примери као што је *мобилни, разредни, хемијска, домаћи, кисела* и сл. издвајају као високофреквентни.

5. Закључак

5.1. Иако на основу свог амбивалентног статуса између придевских и именских речи, придевски супстантиви настали од тзв. фразних именица или лексикализованих колокација не спадају увек у лексику стабилног статуса у лексикографском и систему врста речи, употребна пракса идентификује их у фреквентној реализацији, поготово у разговорном стилу, где је скраћивање лексичких јединица уобичајена појава. Међутим, ако се ограничимо на морфолошке и семантичке карактеристике оваквих супстантива, видимо да има основа за њихово укључивање у наставне јединице српског као страног језика, поготово на вишим нивоима учења и на конверзационим вежбама. То су јединице са именичком вредношћу, јединственог рода, са именичким синтаксичким функцијама, па самим тим заслужују да им се као таквима посвети пажња. Проблем у вези са овим супстантивима јесте како одредити јасан критеријум за њихово пуно осамостаљење, и наћи јасне смернице за идентификацију оних синтагми које су подложне оваквим процесима, поготово ако се узме у обзир да велики број јединица овог типа поприма самостално значење само у одговарајућем семантичком контексту. Неоспорно је у питању жив процес у језику, који показује опште тенденције ка скраћивању језичког израза и претварању вишечланих синтаксичких конструкција у једночлане, моноксемске због чега у разговорном језику свакодневно проналазимо све више примера овакве делимичне супстантивизације.

Литература

- Дражић Ј., Ајџановић Ј. (2011). Лексички приступ учењу страног језика, У: В. Крајишник (ур.). *Српски као сѝрани у ѝеорији и ѝракси 2*, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни, 29–37.
- Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику. Друѝи гео. Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уѝбенике и наставна средстава – Институт за српски језик САНУ.
- Крајишник, В. (2011). Лексички аспекти у српском као страном језику. У: В. Крајишник (ур.). *Српски као сѝрани у ѝеорији и ѝракси 2*, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни, 123–131.

- Новокмет, С. (2013). Придевски супстантиви – на маргини лексичког система српског језика, У: Б. Мишић Илић, В. Лопичић (ур.), *Jezik, književnost, marginalizacija. Jezička istraživanja*, Niš: Filozofski fakultet, 387–401.
- Прћић, Т. (2011). И синтагме и речи: фразне именице у српском језику. У: В. Ружић, С. Павловић (ур.), *Лексикологија, ономастика, синтакса: Зборник у част Гордана Вуковић*. Нови Сад: Филозофски факултет, 59–70.
- Ракић, С. (2002). О проблему конверзије придева у именице. *Наш језик*, 34 (3/4), 195–208.
- РМС (1967–1976). *Речник српскохрватскога књижевног језика* (I–III Матица српска – Матица хрватска, IV–VI Матица српска). Нови Сад: Матица српска.
- Ћорић, Б. (1991). О неким творбеним моделима са становишта језичке економије. *Научни саставанак слависти у Вукове дане*. Београд: МСЦ, 20 (2), 325–334.
- Шипка, М. (2011). *Стандарднојезичка преусловљивања 3*. Нови Сад: Прометеј.
- Клајн, И. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tafra, B. (2005). *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.

Slobodan Novokmet

ADJECTIVE SUBSTANTIVES IN THE TEACHING OF SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

The subject of the paper is a proposal for the implementation of a teaching unit on named adjectives (adjectival nouns) in the teaching of Serbian as a foreign language, especially on conversational exercises at a higher level of language mastery. The examples would be directed towards a particular type of naming, which is the substantivization of adjectives as dependent parts of noun phrases of the type: *razredni starešina – razredni*; *hemijska olovka – hemijska* ect. The paper aims to explain the morphological and pragmatic status of these units in the Serbian language and to suggest types of exercises by which these units could be more easily recognized and adopted by students to improve their communicative competence at higher levels of language learning.

Key words: substantivization, phrasal nouns, adjectives, nouns, noun phrases, Serbian as a foreign language.